

5. Фатхутдінов В. Правоохоронна діяльність : природа, сутність, гуманізм (теоретико-правові та методологічні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2006. – 16 с.
6. Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності : матеріали науково-практичної конференції (24 – 25 вересня 1999 року). – Дніпропетровськ : Дніпропетровський юридичний інститут МВС України, 1999. – 420 с.

УДК 342.25

САМОВРЯДНІ ПІДВАЛИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Гудзь Т. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Анотація: у статті досліджено етапи розвитку місцевого самоврядування на українських землях та його вплив на державотворчі процеси. Стверджується, що у кожен з періодів місцеве самоврядування характеризується певними рисами, які змінюються з часом і відображають ставлення держави до нього. На сучасному етапі місцеве самоврядування в Україні є однією з підвалин конституційного ладу, найпріоритетнішим напрямом розвитку її державної політики, способом децентралізації державних функцій.

Ключові слова: державність, місцеве самоврядування, самоврядні інститути, самоврядні форми, децентралізація.

Анотация: в статье исследованы этапы развития местного самоуправления на украинских землях и его влияние на процессы государственного строительства. Утверждается, что в каждый из периодов местное самоуправление характеризуется определенными чертами, которые меняются со временем и отражают отношение государства к нему. На современном этапе местное самоуправление в Украине является одной из основ конституционного строя, приоритетным направлением развития ее государственной политики, способом децентрализации государственных функций.

Ключевые слова: государственность, местное самоуправление, самоуправляемые институты, самоуправляемые формы, децентрализация.

Annotation: in the article explored development stages of local self-government on Ukrainian lands and its influence on the processes of state construction. It is argued that in each of the periods, local self-government is characterized by certain traits that change with time and reflect the relation of the state towards it. At the present stage, local self-governance in Ukraine is one of the foundations of the constitutional system, a priority direction for the development of its state policy, and a way of decentralizing state functions.

Key words: statehood, local self-government, self-managing institutes, self-managing forms, decentralization.

Постановка проблеми. Конституція України (ч. 2 ст. 5) закріплює, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування є неодмінним атрибутом демократичної організації влади у сучасному суспільстві. Проголошення України суверенною та незалежною, демократичною, правовою державою докорінно змінило ставлення до місцевого самоврядування з боку держави. Принцип визнання та гарантування місцевого самоврядування став одним із найважливіших елементів конституційного ладу. Як зазначає відомий український правознавець М.О. Баймуратов, «у питанні зміцнення і стабілізації, підвищення дієвості й ефективності державної влади важлива роль відводиться владі самоврядній...» [1, с. 72]. Адже саме органи місцевого самоврядування максимально наближені до населення й забезпечують самостійне вирішення населенням питань місцевого значення, реалізацію життєво важливих прав та інтересів громадян, їх соціальний захист.

Стан дослідження. Слід відзначити, що вітчизняною конституційно-правовою наукою накопичено значний обсяг знань про сутність, зміст і закономірності становлення місцевого самоврядування, його функції, систему тощо. Суттєвий внесок у розробку означених проблем внесли відомі вітчизняні науковці-правники М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, І.О. Дробот, В.В. Кравченко, О.Д. Лазор, П.М. Любченко, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький та ін. Проте при дослідженні процесів впливу місцевого самоврядування на державотворчі процеси в Україні існує ціла низка проблем, що чекають свого вирішення, й зумовлюють актуальність теми цієї статті, її значення для вітчизняної муніципально-правової теорії та практики.

Метою статті є з'ясування місця і ролі місцевого самоврядування у становленні української державності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених засвідчує, що самоврядність у тій чи іншій формі завжди була притаманна державно-політичній організації суспільства. Як зазначав відомий

науковець Ю.М. Тодика, «принцип самоврядування є одним із найдавніших і універсальних серед тих, що застосовуються в управлінні починаючи з ранніх стадій розвитку людського суспільства» [2, с. 485].

В умовах України еволюція розвитку самоврядних форм організації суспільного життя зазнала виразних змін. Розвиток публічних форм організації самоврядних інститутів відбувався в умовах зовнішньої державної експансії. Це органічне поєднання самоврядних форм організації суспільного життя, релігійних духовних засад християнства, а також розвинуті форми самоврядування створили об'єктивну базу для зародження державних інститутів публічної влади, які стали реальною основою для подальшого виникнення державності та громадянського суспільства [3, с. 27].

Місцеве самоврядування існувало ще за часів Київської Русі, коли на чолі держави стояв київський князь. Завдяки поділу князем своєї влади, у цей період на основі звичаєвого права складаються та розвиваються різні форми місцевого самоврядування (сільська, міська, регіональна). Регіональне самоврядування розвивалося і виявлялося у формі «віче». У системі державності часів Київської Русі механізми самоврядування використовували як істотні державотворчі інструменти (наприклад, запрошення на княжу посаду або усунення з посади впливових князів, здійснювалося саме за рішенням віча).

Період Великого Князівства Литовського, а потім і Речі Посполитої характеризується складною системою взаємин, що сформувалася між міськими громадами, державою і власниками міст, що обумовлювалася статусом конкретного міста. Саме у цей час в містах України з середини XIV ст. набуває поширення Магдебурзьке право. Таких міст і містечок протягом XIV – XVI ст. на території України налічувалось до 400. Надавши певних рис західноєвропейського міського устрою організації самоврядності українських міст, магдебурзьке право стало одним із важливих чинників культурного і правового зближення України із Західною Європою [4, с. 50]. Магдебурзьке право можна вважати однією з форм адаптації українських інститутів самоврядування до тодішніх європейських традицій. Самоврядування стимулювало у широких верств населення повагу до права на свободу та самоорганізацію різних сфер суспільного життя. Прийнято вважати, що Магдебурзьке право створило нову юридичну основу для розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Магдебурзьке право було запроваджено в українських містах ще до входження українських земель до складу Російської держави.

Особливого значення набуває місцеве самоврядування у розвитку української державності за часів Української козацької держави. Якщо Запорозька Січ мала військово-політичне утворення, де існувала самоврядність як особлива модель з інтегративним публічним механізмом та інструментом інституалізації державних структур, військових за формою, самоврядних за походженням та функціями й змістом діяльності, то у Запорозьких вольностях була запроваджена паланкова адміністративно-територіальна структура, що є особливою формою державного устрою з паланковим адміністративно-територіальним поділом.

Як зазначає А. Шаповалова, «у модель козацької державності було закладено оригінальну архітектоніку публічної державної влади, яка за своєю природою, походженням та умовами легітимізації була самоврядною, до того ж остання охоплювала усі сфери публічного життя: військову, побутову, збирання мита, правопорядок, судову систему. Самоврядність у цій унікальній моделі державності була інтегративним публічним механізмом усього складного державного управління та водночас – інструментом інституалізації державних структур, військових за формою, самоврядних за походженням, функціями й змістом діяльності» [3]. На думку деяких вчених, саме з Козацькою державою слід пов'язувати початок становлення українського муніципалізму.

Але підписання у 1654 р. Переяславської угоди між Україною і Московською державою призвело до поступової ліквідації українських форм місцевого самоврядування, що не могло не позначитися на українській державності. Ліквідація Запорозької Січі у 1775 р. та скасування у 1781 р. полково-сотенного адміністративно-територіального поділу майже остаточно зруйнували національну систему органів місцевого самоврядування.

Певне відродження місцевого самоврядування спостерігається за часів входження України до Російської імперії, коли на деяких українських територіях запроваджується губернський поділ і російська система місцевого самоврядування. У всіх містах були створені нові органи місцевого самоврядування – міські думи. Разом з тим, цілком зрозуміло, що у цей період відбувається лише процес уніфікації форм місцевого самоврядування в Україні за російським зразком.

Період XIX – початок XX ст. характеризується поступовою демократизацією суспільства, що об'єктивно впливало на реформування державної влади, створення органів земського та міського самоврядування. У цей період відбувається становлення в Україні загальноімперських форм місцевого самоврядування.

Нові перспективи для розвитку місцевого самоврядування і української державності відкрила Лютнева революція 1917 р., коли йшла боротьба за національну державність в Україні. Поряд із становленням органів державної влади відбувався розвиток й органів місцевого самоврядування.

З проголошення незалежної Української Народної Республіки було здійснено спробу реформувати місцеве самоврядування. Загальні принципи місцевої влади вперше окреслив М. Грушевський ще на початку діяльності Центральної Ради: «Щоб не було ніякої тісноти від власті людям, щоб вона не коверзувала людьми, не накидала їм своєї волі, не має бути іншої власті, тільки з вибору народного! Се називається устроєм демократичним – щоб народ сам собою правив. Як у селі має становити виборна сільська рада, а правити виборна сільська управа, так має бути в повіті, в губернії і всім краї!» [5, с. 267].

Нажаль, ні Центральна Рада, ні Гетьманат, ні Директорія, які робили спроби побудувати систему місцевого самоврядування в Україні, цього зробити не змогли. В Конституції УНР місцевому самоврядуванню як складнику нового демократичного ладу було приділено значну увагу, однак українська влада для активізації діяльності органів місцевого самоврядування не мала для цього ніяких засобів.

У період становлення радянської влади «всі органи місцевого самоврядування були ліквідовані та замінені органами

«пролетарської диктатури». До влади прийшли більшовики, які відкидали класичне самоврядування як буржуазний інститут. Уже в період громадянської війни утворені ними ради втратили функцію місцевого самоврядування і працювали виключно як органи пролетарської диктатури» [6, с. 167].

Однак слід відзначити, що певні зусилля щодо розвитку громадського самоврядування комуністичного зразка мали місце у 1956-1964 рр. Але посилення централізації та одержавлення місцевого життя протягом 1965-1982 рр. звели нанівець усі спроби.

Початок реорганізації державної влади в Україні наприкінці 80-х р. ХХ ст. не міг оминати і місцеве самоврядування. Першою спробою трансформації місцевих рад усіх територіальних рівнів, які входили до єдиної системи органів державної влади, в органи місцевого самоврядування, було прийняття Закону «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» 1990 р. Закон повернув у вжиток сам термін «місцеве самоврядування» та скасував підпорядкування рад та їх виконавчих органів по вертикалі, що означало відмову від принципу «демократичного централізму» [7, с. 41].

Рішеннями союзних органів, які були прийняті у 1989-1990 рр., було передбачено обрання президії і голови ради, а не тільки виконкомів та їх голів. Однак на посади голів рад могли бути обрані лише партійні керівники. Незважаючи на це, діяльність представницьких органів дещо активізувалася, хоча й породила в самих радах суперечності між їх представницькими та виконавчими органами і їх керівниками.

Наступні кроки у становленні місцевого самоврядування в умовах здійснення політико-правових і економічних реформ та його вплив на українську державність передбачали відхід від дуалізму та впровадження інститутів місцевого і регіонального самоврядування, розвиток ефективного системи і механізмів місцевого самоврядування згідно з міжнародними стандартами і демократичними цінностями [8, с. 53].

Процес роздержавлення Рад, перетворення їх на представницькі органи місцевого самоврядування, звільнення від виконання ними державних функцій та зосередження зусиль на вирішення питань місцевого життя в інтересах населення відповідної території, започаткував новий Закон України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», прийнятий 26 березня 1992 р.

Важливою віхою в історії вітчизняного місцевого самоврядування стала нова Конституція України 1996 р. та прийнятий на її основі Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 р. Цей Закон визначив систему і гарантії місцевого самоврядування в Україні, основи організації і діяльності, правового статусу і відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Таким чином, конституційно-правова держава завдяки законодавчій владі залучила для реалізації своїх телеологічних домінант суспільні об'єднання жителів адміністративно-територіальних одиниць і включила їх у власний механізм [9, с. 43].

Проте, як зазначають М. О. Баймуратов та В. А. Григор'єв, на сьогодні в Україні діє модель місцевого самоврядування, побудована на принципах сильної централізації влади. Упровадження цієї моделі не тільки себе не виправдало, але й загальмувало процеси децентралізації та деконцентрації державної влади, а значить й становлення публічної самоврядної влади, серйозно позначившись на економічному та політичному благополуччі Української держави. Органи місцевого самоврядування були позбавлені необхідних повноважень або можливостей для їх реалізації, а в підсумку й управлінської самостійності та фактично відсторонені від вирішення місцевих проблем [10, с. 26].

На думку В. Журавського, проблема вдосконалення місцевого самоврядування є ключовою на шляху побудови демократичного правового суспільства. Конструктивне самоврядування народу є серцевиною справжньої демократії, запорукою соціального благополуччя населення, гарантом забезпечення прав і свобод громадян.

Місцеве самоврядування сприяє здійсненню демократичних ідеалів і цінностей, воно має на меті максимальне залучення жителів територіальних громад до прийняття управлінських рішень, покликане забезпечити потреби населення у різних послугах.

Ми погоджуємося з тим, що цінність місцевого самоврядування полягає в тому, що це найбільш наближений до людини, а отже, й найкраще обізнаний з повсякденними проблемами життєдіяльності територіальних колективів, рівень публічної влади, а тому може найкраще забезпечити населення широким спектром громадських послуг (соціальних, побутових, торгівельних, культурних, освітніх та інших) з урахуванням місцевих особливостей [11, с. 127].

На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що місцеве самоврядування в Україні має глибокі історичні традиції свого розвитку і впливу на державотворчі процеси. Інститут місцевого самоврядування пройшов декілька періодів своєї історії і мав різні ступені прояву, від Магдебурзького права до майже цілковитої відсутності вияву у радянські часи. Своє відродження місцеве самоврядування почало на початку 1990-х рр., використовуючи багатий історичний досвід.

У кожен з періодів місцеве самоврядування характеризується певними рисами, які змінюються з часом і відображають ставлення держави до нього. На різних етапах розвитку самоврядування на українських землях виникали різні його моделі, що мали свою систему, суб'єктно-об'єктний склад, спосіб формування, компетенцію, відносини з державою.

Сьогодні місцеве самоврядування в Україні знаходиться на якісно новому етапі свого розвитку. Усебічний розвиток, підтримка і гарантування місцевого самоврядування в Україні є однією з підвалин конституційного ладу, найпріоритетнішим напрямком розвитку її державної політики, способом децентралізації державних функцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баймуратов М.О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада в Україні: основні ознаки й особливості. *Актуальні проблеми виконання законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації»*. 2003. С. 71-87.
2. Конституційне право України / За заг. ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 544 с.
3. Шаповалова А. Еволюція самоврядних інституцій на теренах України в процесі історичного розвитку. *Віче*. 2009. № 8.

С. 27-29.

4. Касинюк Л. А. досвід та проблеми реформування місцевого самоврядування в Україні: філософсько-правовий аспект. *Гуманітарний часопис*. 2016. № 3. С. 48-55.
5. Історія держави і права України: підручник / А. С. Чайковський, В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев, О. Л. Копиленко та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
6. Батанов О. В. Муніципальне право України: підручник / відп. М. О. Баймуратов. Харків: Одиссей, 2008. 528 с.
7. Лазор О. Д. Інституціоналізація публічної самоврядної влади в Україні: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. 440 с.
8. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз: навч. посіб. Київ: КНТ, 2010. 232 с.
9. Баймуратов М. О. Місцеве самоврядування як загальний спадок людської цивілізації та феномен сучасного світового конституціоналізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 4-5 (90-91). С. 38-47.
10. Баймуратов М.А., Григорьев В.А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине: Монография. Одеса: Юридическая литература, 2003. 248 с.
11. Бориславська О. Місцеве самоврядування як форма децентралізації та гарантія демократичного політичного режиму. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2011. Вип. 52. С. 127-133.

УДК 342.724(71)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ КОРІННИХ НАРОДІВ КАНАДИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Варуниця Л. Д.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного і міжнародного права
факультету № 4
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: статтю присвячено проблемам конституційно-правового становища корінних народів Канади. Проаналізовано та визначено основні проблеми захисту прав і свобод корінних народів, як однієї з найбільш вразливих верств населення у сучасному суспільстві. Зазначено, що у контексті захисту прав людини все більш помітними стають тенденції розвитку прав корінних народів світу, у т.ч. і Канади. Зроблено висновок щодо необхідності удосконалення захисту і дотримання прав корінних народів для забезпечення стабільності конституційного ладу держави.

Ключові слова: конституційно-правове становище, корінні народи, проблемні питання, Канада, права.

Аннотация: статья посвящена проблемам конституционно-правового положения коренных народов Канады. Проанализировано и определено основные проблемы защиты прав и свобод коренных народов, как одного из наиболее уязвимых слоев населения в современном обществе. Определено, что в контексте защиты прав человека все более заметными становятся тенденции развития прав коренных народов мира, в т.ч. и Канады. Сделан вывод насчет необходимости усовершенствования защиты и соблюдения прав коренных народов для обеспечения конституционного строя государства.

Ключевые слова: конституционно-правовое положение, коренные народы, проблемные вопросы, Канада, права.

Annotation: this article is devoted to the problems of the constitutional and legal status of the indigenous population of Canada. Analyzed and defined the main problems of protection of rights and freedoms of indigenous peoples. It is determined that in the context of the protection of human rights, tendencies in the development of the rights of the indigenous peoples of the world, including Canada, are becoming more visible. The conclusion is made about the need to improve the protection and observance of the rights of indigenous peoples to ensure the constitutional strife of the country.

Key words: constitutional status, Canada, indigenous population, problematic issues, human rights.

Постановка проблеми. Вимоги демократизації й гуманізації державного життя, утвердження верховенства права й законності, підвищення ефективності функціонування держави потребує оптимізації забезпечення і дотримання прав людини, у т.ч. корінного народу, у відповідність з динамічно змінюваними суспільними відносинами. Саме тому питання щодо належного визначення та урегулювання конституційно-правового становища корінного народу на національному рівні окремо взятих держав бачиться сучасними політиками наріжним каменем побудови дієздатної, демократичної та соціальної держави.

Метою нашої наукової статті є поглиблення теоретичних знань щодо конституційно-правового становища корінних народів Канади в аспекті забезпечення основних прав і свобод людини, підтримання публічної безпеки і порядку. Звичайно, викладені у цій статті матеріали можуть бути використані практично, а саме: в науково-дослідницькій сфері для подальших наукових досліджень цієї проблеми, в науково-освітній сфері під час викладання